

Komparatiztikai érdeklődés a mai romániai magyar irodalomban

Egy régebbi tanulmányban (*Világirodalmi és komparatiztikai tájékozódás. Tanulmányvázlat a két világháború közötti romániai magyar irodalom-összehasonlítás történetéből*. Korunk, 1972. 1134—1141.) egy napjainkban sokat emlegetett tudományág szemléletmódjának, módszereinek, törekvéseinek jelentkezését próbáltuk áttekinteni romániai magyar irodalmunk első szakaszában. Az áttekintés folytatását — egészen napjainkig — két tényező is indokolja: az egyik, hogy a Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtörténeti Társaság (AILC) VIII., budapesti kongresszusa idején újra az érdeklődés középpontjába kerül a komparatiztika, a másik pedig, hogy a romániai magyar irodalomtörténetírás egészen belül is épp a felszabadulást követő három évtizedben (főképp az utolsóban) sokasodnak meg és válnak hangsúlyosabbá e tudományág hazai eredményei.

A felszabadulást követő új korszak világirodalmi és komparatiztikai érdeklődését — alapvetően más történelmi és társadalmi körülmények között — mindenekelőtt az intézményessé váló kutatások jelentkezése jellemezte. A kolozsvári egyetem és a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola magyar irodalomtörténeti tanszékei, az Akadémia kolozsvári és marosvásárhelyi fiókjai, a kolozsvári Folklor Intézet intézményes keretet nyújtottak ahhoz, hogy más tudományokkal együtt az irodalomtörténeti kutatások is fellendülhessenek. Az 1945—1946-os évben még megjelenő *Erdélyi Múzeum*, 1957-től az Akadémia magyar nyelvű folyóirata, a *Nyelv-és Irodalomtudományi Közlemények*, egy ideig a *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, valamint több irodalmi és művelődési profilú lap, folyóirat (*Korunk*, *Igaz Szó*, *Utunk*, *Művelődés*, *Könyvtári Szemle*) nyilvánosságot biztosított az önálló kutatási eredményeknek, s különösen a hatvanas évek végére az irodalomtörténetírás egyéb területei mellett a kapcsolattörténeti és komparatiztikai tárgyú cikkek, tanulmányok is gyakoriak lehettek hasábjaikon. Ez a jelenség a román irodalomban is megnyilvánuló érdeklődéshez kapcsolódott, s azt eredményezte, hogy főleg az utolsó évtizedben ennek a tudományágnak a fellendüléséről s ezen belül sajátos feladataink és szükségleteink tudatos felméréséről beszélhetünk. S az irodalomtörténetész-kutatók között még többen vannak, akik egy-egy magyar irodalomtörténeti kérdés felvetése során a komparatiztikai szemléletet, a jelenség egyetemes összefüggésben való vizsgálatának szempontját hasznosítják.

Az 1945—1954 közötti első évtized irodalomtörténeti kutatómunkájára régebbiről ismert nevek újrajelentkezése jellemző. A Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarán ott találjuk György Lajost, aki ekkor írja *A magyar és az orosz irodalom kapcsolatai* (1946) című — irodalomtörténeti pályáján új orientáció kezdetét ígérő — tanulmányát. Az esztétika tanára, Benedek Marcell szerteágazó munkássága ekkor szintetizálódik először *Az irodalmi műveltség könyvében* (1946), amely a világirodalom legkülönbözőbb korszakaira és jelenségeire s a közöttük lévő kapcsolatokra, összefüggésekre vonatkozó megfigyelések gondolatébresztő tárháza, s épp komparatiztikai vonatkozásban válhatott volna kiterjedt kutatások indítékává. Sajnos, mindkettőjük egyetemi pályája hamar lezárult, még mielőtt tudásukat a következő nemzedékek formálásában is gyümölcsözteszthették volna. Ugyanennek az időszaknak az irodalmi tájékozódását formálja a francia tanszéken Zolnai Béla, a német tanszéken Molter Károly, majd az esztétikain, Benedek Marcell távozása után, az egyetemes irodalom tárgykörében meghirdetett előadásaiival (*Romanticizmus és realizmus*, 1947—1948) Szabédi László.

Az új irodalomtörténeti kutatások irányának meghatározásában különleges szerepet játszik Gaál Gábor; 1946-tól a Bolyai Tudományegyetemen előbb a filozófia, majd a magyar irodalomtörténeti tanszék professzoraként tart kurzusokat, s ugyanakkor az *Utunk* főszerkesztője, az Akadémia tagja, az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó *Haladó Hagyományaink* címet viselő sorozatának szerkesztője s e szakasz legnagyobb tekintélyű kritikusa. Az ő cikkei, tanulmányai — a két világháború közötti korszak publicisztikai fogantatású és gyakorlati igényeket szem előtt tartó íráshagyományát folytatva — széles körben hatnak, s ezáltal nő meg jelentőségük, akár a kölcsönös megismerés korparancsának hangoztatásáról (*A történelem hidege ellen*, 1946), akár a román kultúra nagyjainak beépítéséről a ma-

gyar olvasó tudatába (*Eminescu*, 1949; *Tanuljunk Caragialétól*, 1952), akár a klasszikus orosz irodalom tanulságainak közvetítéséről ír (*Puskín és a realizmus*, 1949; *Csernisevszkij*, 1949; *Bjelinszkij olvasásakor*, 1951), vagy a magyar—orosz irodalmi kapcsolatok egy-egy mozzanatának szélesebb körű megismertetését tűzi ki célul (*Gogol és Arany János*, 1952). Bár ekkor az összehasonlító irodalomtudományról mint olyanról még nem esik szó irodalmi életünkben.

A kolozsvári egyetem magyar tanszékének az ötvenes évek végétől a romániai magyar irodalomtudomány körén belül a kapcsolattörténeti és komparatiztikai problémák állandó felvetésében, a fiatal kutatónemzedék nevelésében is jelentős szerep jutott. Ennek a tanszéknek a tagja, majd vezetője volt Jancsó Elemér, a felvilágosodás és az erdélyi magyar színháztörténet kutatója, akinek tanulmányaiban a témákból eredő természetességgel érvényesültek a már fiatal éveiben megismert komparatiztika eredményei, módszerei. Az erdélyi felvilágosodás francia kapcsolatai, a magyar, a román és általában a kelet-európai felvilágosodás párhuzamosságai, találkozásai mellett a román—magyar irodalmi és művelődési kapcsolatok egyes mozzanatait is feltárta, hangsúlyozva (már 1962-ben) a komparatiztikai módszer eredményességét a konkrét kutatásokban.

A magyar irodalom tanszék másik tagja — egy ideig szintén tanszékvezető tanára — Csehi Gyula a régi *Korunk* munkatársaként a francia materialista filozófia s a román szocialista irodalom és kritika kutatásának oldaláról, majd az irodalomelmélet felől (amelynek hosszabb időn át tanára volt) közelített a komparatiztikához. A nemzetközi szocialista irodalom történetét, a marxista irodalomelméleti gondolkodás XIX. századi képviselőinek (Gherea, Lafargue, Mehring, Plehanov, Lunacsarszkij) munkásságát s a romániai magyar szocialista irodalom két világháború közötti képviselőinek művét kutatva (*Munkásosztály és irodalom*, 1963; *Baloldali forrásvidék*, 1973), a „szocialista irodalom”, a „proletárirodalom” fogalmának árnyalt meghatározására törekedve hasznosította kutatási módszerként a komparatiztikát. Irodalomelméleti kutatásai felé mutatnak *Klió és Kalliópé* (1965) és *Modern Kalliópé* (1969) című művei, amelyek hatalmas világirodalmi anyag alapján valóság és mű összefüggéseinek bonyolult mechanizmusát s irodalomelméleti tanulságait tárják fel Homérosztól Tolsztojig. Ha Jancsó Elemér munkásságában az összehasonlító irodalomtörténet kutatásainak a pozitívizmus és a szellettörténet felől a marxista irodalomszemléletig vezető sajátosságát jelezhetjük, Csehi Gyula komparatiztikai érdeklődését a komparatiztikai módszerrel elérhető irodalomelméleti eredmények és az irodalomszociológia felé mutató összefüggések vonatkozásában érezzük egyedien.

A tanszék harmadik professzorának, Szigeti Józsefnek a régi magyar irodalom tárgykörébe tartozó irodalomtörténeti tanulmányaiban (*A mű és kora*, 1970) egy komplex strukturalista-komparatiztikai megközelítés tűnik szembe. Különösen érvényes ez *A Balassi-comoedia és szerzője* című tanulmányára, amelyben a görög tragédiának és Bornemisza Péter *Magyar Elektrájának* elmélyült összehasonlító elemzése nyomán jut el arra a feltetelezésre, hogy az eddig ismeretlen szerzőjű Balassi-comoediát tartalmi, eszmei és drámaépítkezési érvek alapján szintén Bornemisza Péternek tulajdonítsa. Ugyancsak az összehasonlító módszer megtermékenyítő hatása figyelhető meg Apáczai-tanulmányában, a *Szigeti veszedelem* eredeti-jének és Zrínyi Péter által készített horvát nyelvű átültetésének összevetésében (*A két Zrínyiász*), valamint az említett kötetben közzétett Balassi-tanulmányában.

A komparatiztikának az utolsó évtized romániai magyar irodalomtörténetírásában (főképp a hetvenes évek elejéig) mutatózó térhódítására utaló tény, hogy némely folyóiratunk — főképp a *Korunk* — több ízben is foglalkozott az összehasonlító irodalomtörténetírás elméletének és hazai lehetőségeinek kérdéseivel, eredményeinek hasznosításával az irodalomtudományban, a magyar irodalomtörténet különböző korszakainak vagy a népköltészetnek a kutatásában. Jancsó Elemér, Faragó József, Engel Károly, Csehi Gyula, Szigeti József, Dávid Gyula, valamint Vajda György Mihály, Alexandru Dima e témákról megjelent tanulmányai — épp úgy, mint a tudományágban jelentkező újdonságokról szóló beszámolók — nemcsak érdeklődésről, hanem a hazai komparatiztika fellendüléséről is tanúskodnak. Közben nem szűnt meg, sőt hangsúlyozottabbá vált az esszé és kritika műfajában az összehasonlító és világirodalmi kitekintésre törekvő (Bretter György, Deák Tamás, Rácz Győző, Tamás Gáspár Miklós kötetei), s egyre gyakoribbak az olyan tanulmányok, amelyek már nemcsak érintőlegesen sorolhatók egy ilyen számbavétel tárgykörébe.

Az első helyen az összehasonlító tematikában a román—magyar irodalmi kapcsolatokkal, párhuzamokkal foglalkozó, a román irodalom nagy értékeit a magyar olvasó világához közelítő művek, tanulmányok vannak, s ez azt tanúsítja, hogy

a romániai magyar irodalomtörténetírás felismerte azt a sajátos területet, amelyen a legnagyobb illetékességgel a legtöbbet nyújthatja.

Az előbbiekben már jeleztük, hogy a román—magyar irodalmi kapcsolatok és összehasonlítás témái — természetszerűleg — már a két világháború között és a felszabadulás utáni első évtized hazai magyar irodalomtörténetírásában is jelen voltak. Bitay Árpád, Kristóf György, Jancsó Elemér és mások munkásságának nem jelentéktelen eredményei kapcsolódnak a román és a magyar irodalom közötti párhuzamok, kapcsolatok kutatásához és feltárásához. Lényegében az ő előkészítő munkájuk, sőt személyes ösztönzésük hatását kell látnunk abban, hogy a hatvanas évektől egyre számottevőbb eredményeket mutathatunk ki az alapozás terén, sőt jelentkeznek kifejezetten a román—magyar irodalmi komparatiztika kérdései iránt érdeklődő kutatók is.

Az alapozással kell kezdenünk: a kapcsolatok bibliográfiai számbavételével. S itt mindjárt két irányban is eredményes munkát mutathatunk fel: Domokos Sámuelnek, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem docensének a bukaresti Irodalmi Könyvkiadónál megjelent könyvét (*A román irodalom magyar bibliográfiája*, 1966) s Réthy Andornak, a közelmúltban elhunyt kolozsvári bibliográfusnak a hagyatékában maradt munkáját (*Adalékok a magyar irodalom román bibliográfiájához*), amelynek sajtó alá rendezése most van folyamatban, s amelynek jelentőségéről néhány egyéni bibliográfiaként megjelent részlete alapján máris képet alkothatunk. Irodalomtudományuk nagy vesztesége, hogy a bibliográfiának ez a fáradhatatlan munkása nem fejezhette be s nem rendezhette sajtó alá gyűjtését.

Ugyancsak lezárt életművel állunk szemben Kakassy Endre esetében, aki az újságírástól s a műfordítástól jutott el a román—magyar kapcsolatok tudományos értékű kutatásáig. Az ő nevével kapcsolatban mindenekelőtt Eminescu-monográfiáját (*Mihail Eminescu élete és költészete*, 1962) kell említenünk, amely nemcsak a magyar olvasó számára nyújtott igényes összefoglalást a legnagyobb román költő életéről és művéről, hanem a román irodalomtörténetírás is értékelte önálló eredményeit a költő pályájának egyes részleteit illetően, valamint a magyar irodalommal való kapcsolatának, műve magyar fogadtatásának alapos feltárása terén. Második könyvének (*Mihail Sadoveanu*, 1964) befejezését már korai halála akadályozta meg, de ezt is, akárcsak a román—magyar kapcsolatok más kérdéseit felvető tanulmányait, nagy anyagismeret, elmélyülés, a tudományos eredmények szélesebb olvasórétegeket is meghódító közvetítése teszi maradandóvá.

A kutatók középnemzedekéből a román—magyar összehasonlító folklórkutatás terén dolgozó Faragó József nevét kell mindenekelőtt kiemelnünk. Több évtizedes, nemzetközi szakkörökben is elismert tudományos eredményei klasszikus balladák és mesemotívumok vándorlásának, átalakulásainak, a különböző népek költészetében való újjászületésének kutatásához, feltárásához fűződnek (a Ludas Matyi-figura a népköltészetben és a világirodalomban, Creangă-mesék továbbélése a magyar népmesekeincsenben, a magyar Miorița, a csángó folklór román történelmi elemei, a Kőműves Kelemen-ballada és a Mesterul Manole összehasonlító elemzése stb.). Részletkérdésekre vonatkozó számtalan tanulmánya, közleménye mellett bizonyos jelenségek átfogó vizsgálatára, elemzésére is vállalkozik; a román epikus népköltészetet Kiss Jenő fordításában bemutató ötkötetes sorozat elé írott bevezető tanulmányai pedig már a román—magyar összehasonlító balladavizsgálat terén elért eredményeit is körvonalazzák. Ugyanakkor érdeklik a komparatiztika folklórszociológiai s az összehasonlító folklórkutatás elméleti kérdései is.

Mikrofilológiai érdeklődésű és hajlamú a romániai magyar irodalomtörténetírásban Engel Károly, 1975-ig az Akadémia kolozsvári Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének, ma a kolozsvári fiók könyvtárának tudományos kutatója; témáival a XVIII. század második felétől napjainkig terjedő korszakot fogja át. Mint a könyvtári és levéltári források buzgó kutatója, gyakran hoz felszínre ismeretlen adatokat, elfelejtett összefüggéseket Csokonai műveinek román visszhangjáról, a magyar kéziratok énekeskönyvekben fennmaradt román világi énekekről, a francia kultúra XIX. századi erdélyi ismeretéről köz- és magángyűjtemények francia anyaga alapján, feleleveníti a román—magyar művelődési kapcsolatok felledésbe merült mozzanatait, foglalkozik Jósika Miklós műveinek, Benedek Elek tevékenységének román vonatkozásaival stb. Témaválasztásai és a legkisebb részletek gondos felkutatása-feltárása révén leginkább Bitay Árpádhoz áll közel, bár nála nyilván nagyobb szerepet kapnak a vizsgált jelenségek társadalmi-történelmi összefüggései.

A komparatiztika egy másik témacsoportja — amelyben egy költő vagy író útját kíséri végig a kutatás egy másik irodalomban — szintén megtalálható a romániai magyar irodalomtörténetírásban, s főként a román—magyar irodalmi kapcsolatok terén gyakori, hiszen a fogadtatás módja a két irodalom közötti kö-

zeledési törekvések, a kölcsönös megismerésen át a megbecsülés útjának feltárására is alkalmat szolgáltat. Természetesen a vizsgálódásban a módszer itt is lehet túlnyomóan pozitívista, amikor a kutató megelelgszik a fogadtatást jelző irodalomtörténeti tények felsorakoztatásával, s lehet a jelenségek mélyére hatolóan elemző, amikor egy-egy író fogadtatása tulajdonképpen a szóban forgó két irodalom-típlógiai összehasonlítására, a rokon- és eltérő vonások mélyebb elemzésére ad alkalmat. Egy-egy évforduló alkalma kedvelté tette ezt a tanulmánytípust az irodalmi sajtóban, de a vizsgálódásnak csak akkor van távolabbi haszna, ha a jelenségek és a felszínen mutatkozó összefüggések szintjéről a recepció tényein át a két irodalom kapcsolatának komplex mechanizmusát, társadalmi-történeti és esztétikai tényezőit sikerül felszínre hoznia.

Nem jelentéktelenek azok a kutatások sem, amelyek a romániai magyar irodalomtudományban a komparatiztikai törekvések előzményeit, múlt századi vagy két világháború közötti úttörők munkásságát tárják fel. Már jeleztük, hogy ebben a témakörben Kristóf György az úttörés érdeme, aki nagyobb tanulmányt szentelt Meltzl Hugó munkásságának és az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapoknak*. Az utóbbi évtizedben mindkettő megközelítésére több oldalról is sor került: Engel Károly az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* örökségét tanulmányban, Gaal György egy, a folyóirat anyagát szemelvényesen be is mutató kötet (1975) bevezető tanulmányában elevenítette fel, míg Kozma Dezső a kezdeményezést mint a múlt századi kolozsvári irodalomtörténeti hagyomány egyik értékes mozzanatát a Petőfikutatás oldaláról méltatta. Ugyanígy került sor a múlt századi erdélyi magyar komparatista iskola (Meltzl Hugó, Imre Sándor, Haraszi Gyula) újraértékelésére Engel Károly részéről a romániai komparatiztika egészét áttekintő akadémiai szintézis (M. Bucur—B. Capesius—Dávid Gy.—Al. Dima—Engel K.—R. Florea—E. Manu—I. Oprişan—O. Papadima: *Istoria şi teoria comparatizmului în România*, 1972) egyik fejezetében, s a két világháború közötti és a felszabadulás utáni világ-irodalmi és komparatiztikai tájékozódás vázlatos áttekintésére a másikban (e tanulmány szerzőjétől). Ugyanakkor külön tanulmányok vállalkoznak Bitay Árpád, Kristóf György és György Lajos munkásságának méltatására, elemzésére (Gaal György, Katona Ádám, Kovács Ferenc).

Feltétlenül említést érdemelnek, ha szerzőik munkásságában alkalomszerűen jelentkeznek is, Balla Ernő, Iszák József, Mózes Huba, Nagy Ágnes, Sóni Pál tanulmányai a román—magyar, és Ritoók János tanulmányai az erdélyi szász—magyar irodalmi kapcsolatok köréből (ez utóbbi különösen, hiszen egy, a romániai magyar irodalomtörténetírásban kevésbé figyelemre méltott, s irodalomtörténeti súlyához mérten eddig alig ismert területen tesz első lépéseket).

A felsorolt eredmények a hazai komparatiztika fellendülésének idején a román irodalomtörténetírásban is számba vehető eredmények szomszédságában, azoktól is ösztönözve születtek, s öröndetes volt, hogy a hetvenes évek küszöbén, a tetőzés idején, az Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének összehasonlító irodalomtörténeti munkaközössége is felfigyelt ezekre az eredményekre. Néhány országos komparatiztikai konferencián a romániai magyar kutatók is részt vettek; Csehi Gyula jelen volt az AILC szervezésében háromévenként rendezett nemzetközi kongresszusok sorában megtartott 1970-es, bordeaux-i Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtörténeti Kongresszuson is, s ezzel egyidőben a romániai magyar kutatók tanulmányai már nemcsak a hazai magyar tudományos közlönyben és az irodalmi sajtóban, hanem az Akadémia kiadványaiban is helyet kaptak: Engel Károly, Mózes Huba és Dávid Gyula tanulmányait a *Probleme de literatură comparată şi sociologie literară* című kötet (1970), Ritoók János Klingsor-tanulmányát az erdélyi román—magyar—szász kapcsolatokkal foglalkozó *Interferenzen* című könyv (1973) közölte, s romániai magyar irodalomtörténészek munkájának eredményeként a romániai komparatiztika történetét feldolgozó akadémiai szintézisben (*Istoria şi teoria comparatizmului în România*, 1972) három fejezet foglalja össze a hazai magyar összehasonlító kutatást az 1870-es évektől napjainkig.

A legutóbbi években a komparatiztika iránt mintha alább hagyott volna az érdeklődés a romániai magyar kutatókban. Holott a munkának — tisztában vagyunk vele — még csak a kezdetén vagyunk. Alapvető munkaeszközök — a magyar irodalom román bibliográfiája (Réthy Andor és Váczy Leona munkájának eredményeként), Domokos Sámuel bibliográfiájának az 1960—1970 közötti időszakot átfogó folytatása, Dorothea Sasu *Petőfi a román irodalomban* című analitikus bibliográfiája — várnak megjelenésre, s ugyanakkor tennivalóink közé tartozik a kapcsolattörténeti elméleti és módszertani kutatások elmélyítése, kiterjesztése, s mindent összevetve egy rendszeresebb, távlati feladatok felé is tekintő kutatótevékenység intézményes keretek közötti fellendítése.

Biztató, hogy van kikre és mire építenünk.